

Михальчук Н. М.,

викладач кафедри

фінансово-економічної безпеки,

Нечипорук К. А.,

студентка 5 курсу юридичного факультету

Тернопільського національного економічного університету

МОБІЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО БОРГУ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

***Анотація.** У статті досліджено проблему податкової заборгованості як чинника бюджетної безпеки держави, проведено аналіз динаміки бюджетного дефіциту та податкового боргу. Теоретично обґрунтована структура податкової заборгованості, яка може бути використана як резерв для покриття бюджетного дефіциту, проведено аналіз нереалізованого потенціалу такого використання. Доводиться необхідність і пропонуються шляхи підвищення ефективності використання податково-боргових важелів підвищення рівня бюджетної безпеки держави.*

***Ключові слова:** податковий борг, фінансова безпека держави, бюджетна безпека держави, дефіцит бюджету, резерв наповнення бюджету, нереалізований потенціал наповнення бюджету.*

***Abstract.** The article deals with the problem of tax arrears as a factor of safety of the state budget, the analysis of the dynamics of the budget deficit and tax debt. Theoretically grounded structure of the tax debt, which can be used as a reserve to cover the budget deficit, the analysis of unrealized potential of such use. The necessity and suggests ways to improve the efficiency of tax and debt leverage increased budgetary security.*

***Keywords:** tax debt, financial security, security of the state budget, the budget deficit, the provision of budget revenues, unrealized potential budget revenues.*

Постановка проблеми. Рівень фінансової безпеки держави зумовлений багатьма факторами, чільне місце серед яких посідає бюджетна безпека як стан стабільної платоспроможності держави. При найменшому відхиленні її показників від допустимих меж виникають негативні зміни в економічному та соціальному становищі країни. Економічні реалії України в період її незалежності демонструють відсутність виваженої стратегії забезпечення бюджетної безпеки, свідченням чого виступає щорічний бюджетний дефіцит. Відтак увага як науковців, так і практиків прикована до пошуків оптимальних джерел його покриття, оскільки методи, що використовуються на даний час, засвідчили свою неефективність та високу ризикованість. Одночасно із цим набирають масштабності випадки податкових деліктів, що призводить до втрати бюджетних надходжень, оскільки саме податки є головним джерелом формування фінансових ресурсів. Таким чином надзвичайної актуальності набуває пошук шляхів одночасного усунення окреслених проблем, які ми вбачаємо у використанні мобілізованої податкової заборгованості в якості ресурсу для наповнення доходів бюджету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика зміцнення бюджетної безпеки ґрунтовно висвітлена у фаховій літературі. Зокрема, бюджетна безпека та бюджетний дефіцит стали предметом досліджень Ф. О. Ярошенка, З. С. Варналія, В. Кудряшова. Проблематика податкової заборгованості та можливості її оптимізації вивчаються О. М. Тимченко, Л. І. Гончаровою, О. М. Десятнюк, В. А. Валігурою, Л. П. Максимовою. Відзначаючи високий рівень теоретичного опрацювання даних проблем, варто зазначити, що обидва явища розглядаються окремо, а їх взаємозв'язки окреслені фрагментарно.

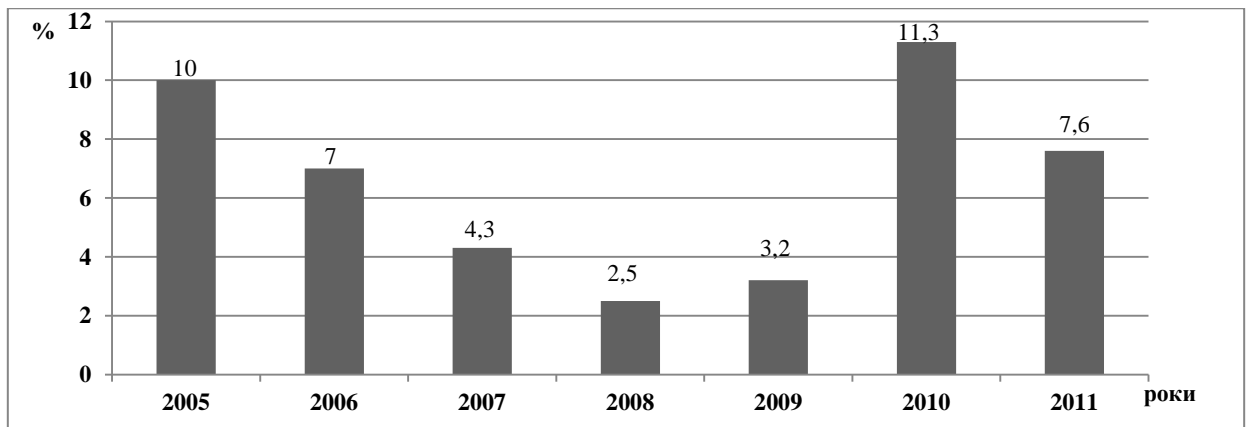
Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є доведення доцільності використання податкової заборгованості у якості резерву бюджетних доходів з метою стабілізації стану бюджетної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Ефективність виконання будь-якою державою покладених на неї функцій зумовлюється рівнем безпеки всередині її фінансової системи. Фінансова безпека держави – це певний ступінь захищеності

її фінансових інтересів від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища [1, с. 60]. Однією із ключових ланок фінансової безпеки вчені вважають бюджетну безпеку, оскільки саме від ефективності бюджету як фінансового плану держави залежить достатність ресурсів та раціональність їх використання для задоволення соціально-економічних потреб.

Бюджетна безпека держави зумовлюється особливостями бюджетного процесу, збалансованістю прийнятого бюджету, рівнем перерозподілу ВВП, обсягами та джерелами фінансування дефіциту бюджету, характером виконання бюджету, рівнем бюджетної дисципліни тощо [2, с. 342]. У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 р. виділено окремий блок щодо індикаторів та їх порогових значень у контексті окремих елементів фінансової безпеки. На нашу думку, в ній цілком закономірно до основних індикаторів, які дають змогу охарактеризувати фінансову безпеку держави віднесено індикатори бюджетного сектора, серед яких дефіцит державного бюджету [3]. Аналогічну позицію висловлено у працях ряду науковців, зокрема, О. І. Барановського, Г. Пастернак-Таранушенка, М. Єрмошенка, І. Ластовченко.

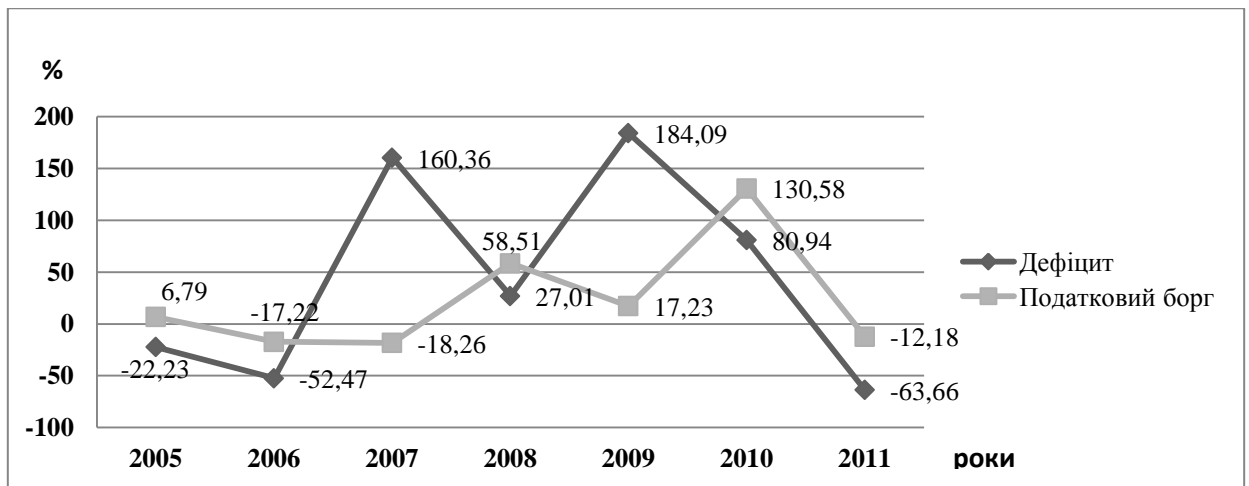
Серед причин виникнення дефіциту бюджету виділяють: від'ємний приріст національного доходу, збільшення бюджетних витрат, невиконання запланованих надходжень бюджету, відсутність чіткої фінансової стратегії, інфляційні процеси, розростання «тіньової економіки». Дефіцит як індикатор бюджетної безпеки повинен відстежуватися на кожен рік не лише в абсолютному вимірі, а насамперед у відношенні до ВВП, при цьому існує встановлене порогове значення цього показника, а саме – 3% до ВВП. Важливі висновки можна зробити, оцінивши співвідношення податкового боргу до доходів бюджету (рис. 1), оскільки такий показник вказує на обсяги недоотримання державою запланованих доходів, таким чином окреслює економічні загрози від наростання податкової заборгованості.

Рис. 1. Динаміка питомої ваги податкового боргу у доходах бюджету за 2005-2011 рр.

Джерело: складено за [4]

Аналізуючи дані відмічаємо, що негативні тенденції з часом посилюються. Податковий борг не дозволяє профінансувати видатки на запланованому рівні, що у свою чергу впливає на розвиток сфер, фінансування яких залежить від бюджету. Цікаво, що під час фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. спостерігаємо спадну динаміку досліджуваних явищ, однак не за рахунок скорочення боргу (рис. 2), а у зв'язку із поповненням дохідної частини шляхом здійснення державних запозичень. Варто зазначити, що бюджетний дефіцит не означає незбалансованості бюджету, оскільки при його складанні та затвердженні встановлюються відповідні джерела фінансування. Однак суттєвий ризик, з позицій національної безпеки, виникає в процесі залучення додаткових фінансових ресурсів. Проаналізувавши зміни темпів приросту дефіциту бюджету та податкового боргу в Україні протягом 2005-2011 рр. (рис.2) можемо відмітити деструктивний вплив фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., який знайшов свій вияв у зростанні податкової заборгованості. Що стосується дефіциту, то стабільна стрімко зростаюча тенденція переривається у 2008 році. Нагадаємо, що саме в цей період в Україні почала роботу місія Міжнародного валютного фонду для проведення експертної оцінки функціонування банківської та фінансової системи в умовах загострення світової кризи. За результатами домовленостей МВФ надав Україні кредит на суму 16,5 млрд. дол. на 15 років під 4% річних.

Рис. 2. Динаміка темпів приросту дефіциту бюджету та податкового боргу в Україні за 2005-2011 рр.

Джерело: складено за: [4].

Таким чином, головна проблема України сьогодні криється у зростанні державного боргу, який протягом останніх п'яти років зріс у шість разів та досяг 515 млрд. грн., при цьому зовнішній борг держави складає додатково 132 млрд. дол., що становить 70% ВВП [5]. Відтак можемо говорити про погіршення стану бюджетної безпеки майбутніх періодів внаслідок обраного способу фінансування дефіциту бюджету. У світовій практиці прикладом ризикованості такої ситуації є Греція, зростання державного боргу якої призвело балансування на межі банкрутства і соціальних заворушень. Відтак постає гостра необхідність пошуку нових, альтернативних борговим, способів покриття бюджетного дефіциту. Для України доречно обрати такі методи, які б дозволили повністю використати внутрішні резерви держави. Одним із таких резервів, на нашу думку, може виступати мобілізований податковий борг.

Пропонуємо власне бачення класифікації податкового боргу статуси, відповідно до яких він може розглядатися в якості потенційного джерела надходжень майбутніх періодів. У цілому виокремлюємо два статуси:

1. Інертний, котрий поділяємо на види:

- «до направлення податкової вимоги»;
- «при процедурі банкрутства», який може бути врахований як резерв бюджетних надходжень у разі, коли активів банкрута достатньо для повного або часткового задоволення вимог податкового органу;

- «безнадійний», якщо спричинений недостатністю активів для погашення боргу, недостатністю майна померлої чи безвісті відсутньої особи, дією форс-мажорних обставин, фіктивністю зареєстрованого суб'єкта підприємницької діяльності чи закінченням строку позовної давності.

2. Дієвий, котрий поділятиметься на види:

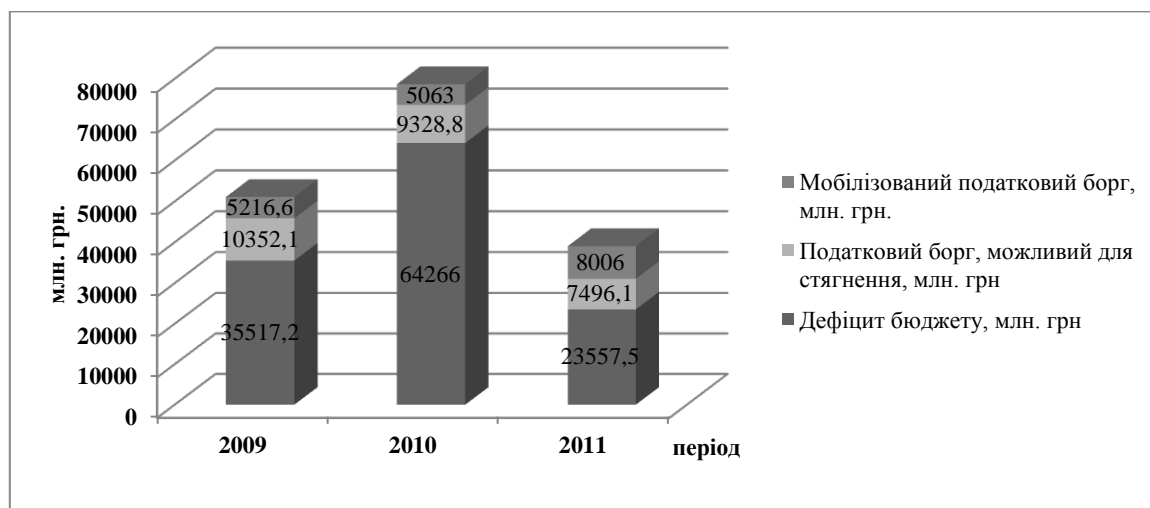
- «дія податкової вимоги»

Після прийняття Податкового кодексу України борг вважається таким протягом 60 днів з моменту виникнення. У цей період, а також у статусі «до направлення податкової вимоги», погашення може здійснитися платником самостійно, тому їх слід вважати активними та такими, що повинні враховуватися при пошуку джерел покриття дефіциту.

- розстрочення (відстрочення) податкового боргу

Перебуваючи в даних статусах, податковий борг, а також нараховані на нього відсотки, залишаються доступним для погашення, до того ж чітко відомо дату надходження їх до бюджету.

Наступний крок дослідження полягає у встановленні частини дефіциту, яку можна профінансувати за рахунок податкового боргу, доступного для стягнення.

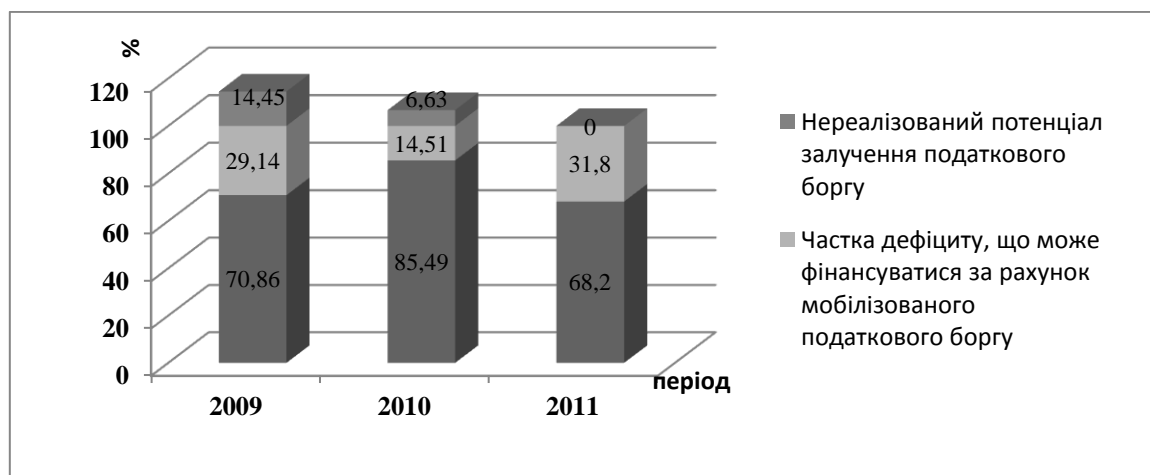
Рис. 3. Співставлення обсягів дефіциту бюджету, податкового боргу, можливого до стягнення та мобілізованих сум податкової заборгованості за 2009-2011 рр. в Україні

Джерело: складено за: [4].

Проаналізувавши представлені дані бачимо, що у жодному із періодів не досягнуто повного стягнення податкової заборгованості, однак відмічаємо

зростання обсягів її мобілізації, що розцінюємо позитивно. Перевищення у 2011 р. вилучення заборгованих платежів обсягів боргу, можливого до стягнення, пояснюється специфікою розрахунку останнього показника. З його структури ми свідомо вилучили податковий борг у статусі «при процедурі банкрутства», оскільки розраховувати на конкретні суми для поповнення бюджету в такому випадку складно. Очевидно, що у досліджуваному періоді такі надходження були суттєвими.

Шляхом проведення математичних розрахунків встановимо загальні перспективи наповнення доходів бюджетів внаслідок ефективного адміністрування податкового боргу, а також нереалізований потенціал його використання як резерву бюджетних коштів.

Рис. 4. Динаміка нереалізованого потенціалу залучення податкового боргу для фінансування бюджетного дефіциту за 2009-2011 рр. в Україні
Джерело: складено за: [4].

Отже, як видно із рисунка 4, частка нереалізованого потенціалу податково-боргових джерел покриття бюджетного дефіциту характеризується спадаючою тенденцією та у 2011 р. взагалі зникає. На перший погляд така ситуація може бути оцінена позитивно, однак проаналізувавши причини такого явища відмічаємо, що в кожному з періодів податковий борг зростає, одночасно із чим збільшувалися і частка в ньому боргу, неможливого для стягнення [4], в результаті чого досягаються високі показники погашення.

Висновки та пропозиції. Податковий борг з позицій бюджетної безпеки сприймається як явище небажане, негативне. Так боржник, порушуючи принципи

стабільності, повноти та своєчасності справляння податків, викликає своїми діями недонадходження бюджетних коштів, ставлячи під загрозу виконання економічних і соціальних програм. Проте, в умовах стабільного існування такого негативного явища варто зосередити увагу не лише на його негативному впливі на соціально-економічний розвиток країни, а спробувати використати його в якості безпечного, з позицій національної економіки, резерву поповнення доходів бюджету на противагу ризикованим зовнішнім запозиченням. Для реалізації поставленого завдання ми пропонуємо вжити наступних заходів:

1. із загальної суми податкового боргу потрібно виділити той, який дійсно є резервом, тобто активний податковий борг;
2. скасувати терміни позовної давності для податкових правопорушень, а також виключити зі складу безнадійної податкової заборгованості боргу фіктивних підприємств та осіб, які перебувають у розшуку більше 720 діб, натомість посилити фінансову відповідальність таких категорій боржників, що знизить показники боргу, неможливого до стягнення;
3. створити ефективну систему податкового менеджменту, яка б розробила оптимальну стратегію мобілізації податкового боргу з врахуванням мінливої економічної ситуації та використовувала альтернативні методи роботи з боржниками та стимулів для як найшвидшого погашення заборгованості.

Перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, зазначимо, що подальшими напрямками наукових розробок у даній сфері стане розробка методологічних підходів до оцінки податкового боргу як індикатора бюджетної безпеки з метою підвищення її рівня.

Література:

1. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави: навч. посіб. / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
2. Економічна безпека: навч. посібник / [за ред. З.С. Варналія] – К.: Знання, 2009. – 647 с.

3. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 № 60. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0162-95>.

4. Висновки щодо Виконання державного бюджету України за 2005-2011 рр. // Офіційний сайт Рахункової палати України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16739020>.

5. Інформація щодо залучення кредитів під державну гарантію (за оперативними даними станом на 01.01.2012 р.) / Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=74685

6. Яковлева А. М. Напрями протидії податковому боргу / А. М. Яковлева // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – 5. – С. 240-245.

7. Максимова Л. П. Оптимізація податкового боргу як резерву наповнення бюджетних коштів / Л. П. Максимова . – 2007. – [Електронна бібліотека]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Econ/2007_68/11_max_s_ymova_1.pdf.

8. Дмитриченко Л. І., Єгорова Т. М. Податковий ресурс забезпечення економічного розвитку / Л. І. Дмитриченко, Т. М. Єгорова. – 2010. – [Електронна бібліотека]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2010_120/120-10.pdf

9. Степанова В. О. Фінансування дефіциту державного бюджету України / В. О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2. – С. 127-131.

10. Сибірянська Ю. В., Тимченко О. М. Податковий борг і макропоказники соціально-економічного розвитку України. – 2011. – [Електронна бібліотека]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/foa/2011_17/17_24.pdf.